

Anmeldelser

Sigrid Peters: Ludvig Holbergs Menippeische Satire. Das 'Iter subterraneum' und seine Beziehungen zur antiken Literatur. Peter Lang, Frankfurt a/M 1987, 189 s.

Modsat hvad der er tilfældet i Holbergs idealstat Potu (SS XI, p. 547, Krage-lunds udg., 1970, I, p. 168) sammensættes akademiske studier i vort sydlige naboland gerne af en hel række forskellige fag. Herfra danner anm. forf., hvis biografi findes angivet på bogens bagside, ingen undtagelse. Så meget mere kan det undre, at Skandinavistik ikke er blandt de fag, hvori hun har aflagt universitetsexamen. Dette kan tænkes at være grunden til, at bogens introducere-nde førstedel (af fire) »Der Autor und sein Werk« (p. 3-43) tilsyneladende henvender sig til læsere uden noget forhåndskendskab til Holberg eller *Niels Klim* og i det hele befinder sig på et for en lærd afh. påfaldende elementært niveau. Det elementære niveau hindrer dog ikke detail-fejl, som når *Natur-* og *Folkeretten* gøres til Holbergs debut-værk (p. 5), eller når den ikke ukendte, men ligefuldt urigtige rapportering om Holbergs død her gentages: »die Öffentlichkeit jedoch nahm kaum Notiz davon« (p. 7), jvf. for dokumentation af det modsatte Ehrencron-Müller: *Bibliografi over Holbergs Skrifter I* (1933), p. 36-39. Fra Holberg går forf. til *Niels Klim*, der behandles over et ganske langt afsnit, der bærer overskriften »Eine interpretierende Textübersicht« (p. 11-40), men viser sig at være et rent og skært (omend udførligt og korrekt) handlingsreferat. Hvad afsnittet indeholder ud over det genfortællende, og hvad der altså retfærdiggør overskriftens adjektiviske led, lader sig opstille i fem punkter:

- 1) en symbolsk, sprogligt begrundet udlægning af Klims »harpago« og »cauda«, hans medbragte udstyr ved nedstigningen til underverdenen, som hhv. griskhed og ufornuft (pp. 12-14, 29, 39).
- 2) Gennem vilkårlig association og diskutabile etymologier sættes det af skader – picae – beboede land i romanens kap. IX i forbindelse med det spanske ord »picaro« (:skælm), der som bekendt har givet navn til en litterær genre (p. 30 f.).
- 3) På forskellige niveauer af beretningen finder og påpeger forf. en gennemgående (?) tematik, der betegnes med den lidet specificerede binaritet Sein vs. Schein (pp. 17, 25, 28). Forekomsten af denne tematik udnyttes dog i afh.s senere partier.
- 4) Forf. påpeger med rette, hvordan det latinske ord »agricola« konnoterer catonisk, gammelromersk dyd (p. 19).
- 5) Forf. anstiller holdbare overvejelser over, hvordan den for al 1. persons-epik essentielle relation mellem fortæller/registrator og det fortalte/regi-strerede figurerer i *Niels Klim* (pp. 29, 39). Denne tematik findes allerede behandlet – og med større konsekvens – af cand. phil. Søren Peter Hansen i en artikel i *Danske Studier*, 1982, p. 5-20, der imidlertid ikke har fundet optagelse i anm. afh.s bibliografi.

I afh.s anden del, betitlet »Literarische Vorgänger und Vorbilder« (p. 44-95),

fremlægger forf. sin tese og dermed eneste egentlige bidrag til Holberg-forskningen, nemlig den opfattelse, at *Niels Klim* ikke bør regnes som roman (som f.eks. Jul. Paludan troskyldigt har gjort det i sin monografi-disputats *Om Holbergs Niels Klim, med særligt Hensyn til tidligere Satirer i Form af opdigtede og vidunderlige Reiser. Et Bidrag til Kundskab om fremmed Indvirkning paa det attende Aarhundredes danske Literatur*, 1878, som forf. leverer et loyalt referat af, men også er i stand til at supplere med hensyn til påvirkningen fra Lukian:p. 49), men at dens genrologiske tilhørsforhold ligger andetsteds: »Er [i.e. Holberg] hat nicht die von ihm als literarisch minderwertig eingeschätzte Form des Romans gewählt, sondern die der Menippeischen Satire, einer von der Antike her mit repräsentativen Mustern tradierten Gattung, die den von der klassizistischen Poetik gesetzten Massstäben entspricht.« (p. 56, jvf. p. 76). Denne menippæiske satire, opkaldt efter filosofen Menippos fra Gadara (3. årh. f.v.t.) er via Northrop Fries spekulative genreteori og Mikhail Bachthins »karneval«s-forestillinger blevet populær hos – endog yderst forskelligartede – yngre danske litteraturtolkere (jvf. Anker Gemzøe i *Kultur & Klasse* 54, 1986, p. 65 ff. og Erik A. Nielsen: *Holbergs Komik*, 1984). Anm. afh. gør sig imidlertid fortjent ved en detaljeret og præcis definition på historisk (in casu: antikt) grundlag. Vi angiver her den menippæiske satires definerende træk:

- 1) Teksten rummer indlagte, parodisk virkende citater fra ældre litteratur, citater, der både kan være metriske og indarbejdet i satire-textens prosa.
- 2) Teksten udgør en blanding af realt og mytisk/fantastisk samt af alvor og spøg (den sidste integrerede modsætning gengiver den lidt pretentiøst udformede afhandling på græsk, som σπουδωγελωσ og bøjer det i casus efter dette sprogs morfologi)

3) Teksten kolporterer en populær-filosofisk forfatterintention

4) og er hyppigt udformet efter det traditionelle motiv: en fantastisk rejse.

Det udvikles nu videre, hvordan Holberg hos sine ældre samtidige kan have set denne særlige litterære form gjort til genstand for enten teoretisk reflexion eller poetisk praxis. Det første i Casaubons *De Satyrica Graecorum poesi et Romanorum Satira libri duo* (Paris 1605) og i Drydens essay »Discourse concerning the Original and Progress of Satire« (1693), der ledsagede Drydens oversættelse af antikke satirer, det andet i Erasmus Rotterdamus' »Enkomion moriae« (»Stultitiae Laus«) – der imidlertid selv præsenterer sig som en »declamatio«, ikke som en »satyra«! De overvejelser, der gøres med henblik på Holbergs mulige læsning af de anførte tekster af Dryden og Erasmus, giver anledning til et par bemærkninger om Peters som komparatist. Holbergs bekendtskab med Drydens »Discourse« sandsynliggøres ved hjælp af to – sammenhængende – konstateringer: 1) Holberg studerede 1706-07 ved Bodleian Library i Oxford, hvortil der var afleveringspligt, og 2) Holberg var en læsehest og i besiddelse af en kolossal intellektuel appetit, hvilket dokumenteres med citat fra en ubetydelig introduktion til Holberg (S. C. Hammer, 1920). På dette grundlag tør Peters slutte, dels at Drydens oversættelser fra 1693, med »Discourse« indeholdt, fandtes i biblioteket under Holbergs besøg, dels at han havde fat i det (p. 77 f.). En afgørende kilde, som hun derimod ikke opsøger til spørgsmålets belysning, er de trykte kataloger over bibliotekets bogbestand, der faktisk eksisterer! Disse bekræfter dog ikke hendes antagelse: Hverken ét-bindsudgaven fra 1674 eller

to-bindsudgaven fra 1738 af *Catalogus impressorum librorum Bibliothecæ Bodlejane in Academia Oxoniensi* indeholder Drydens satire-bog fra 1693. Derimod havde en kyndigere holbergianer end anm. forf. let kunne dokumentere Holbergs kendskab til Dryden som forfatterperson på det tidspunkt, *Niels Klim* blev til, idet Holberg omtaler Dryden i *Nye-Aars Prologus til en Comoedie* (SS III, p. 609, v. 33-36), ligesom *Don Ranudo* synes at indeholde et navnslån fra Drydens bearbejdelse af Shakespeares *The Tempest* (jvf. Martensens udgave af komedierne VII, 1900, p. 261, n. 2). Også disse – for forf.s antagelse positive – spor er unævnte i afh. Angående den hævdede indflydelse fra Erasmus' »Enkomion« kan det noteres, at i det øjeblik parallellerne mellem dette værk og *Niels Klim* slipper op for forf., inddrager hun i stedet Erasmus' »fyrstespejl«, »Institutio Principis Christiani« (p. 90 f.) – hvilket turde være mindre relevant som argument for en *genrologisk* afhængighed!

Retfærdiggjort ved det ovenf. som pkt. I anførte i definitionen af menippeisk satire gennemgås i afh.s del III og IV de talrige skjulte citater, der kan påvises i *Niels Klim*, hhv. vers- og prosacitater. Betydningen af denne intertextualitet for forståelsen af Holbergs værk har i nyeste tid været fremhævet af L. L. Albertsen (*Niels Klim 1789*, 1972, p. 10 f.), men især er hele denne litterære underskov blevet minutigst kortlagt af A. Kragelund i hans fortjenstfulde biglotudgave (I-III, 1970). Det bliver forholdet til denne sidste forgænger, der gør anm. afh. problematisk som Holberg-forskning, hvilket vi skal udbyde nedenfor. Peters vil i de nævnte dele af sine afh. dels redegøre for fordelingen af det indlejrede citatstof på forskellige klassiske autores (og værker), dels beskrive de forskelligartede funktioner, citaterne får i deres nye, Holberg'ske kontekst. På grundlag af det i afh. anførte kan der groft skelnes mellem to slags brug fra Holbergs hånd af de indlagte citater:

A. Citatet stammer fra et heroisk, mytologisk eller i hvert tilfælde solemnt værk, og indsættelsen af det i Niels Klims historie, evt. som identifikationsmønster for denne selv, gør brugen af det parodisk. Dette er tilfældigt med citaterne fra Vergils *Æneide*, Ovids *Metamorphoses* samt fra Livius.

B. Citatet stammer selv fra et satirisk, kritisk-reflekterende eller blot objektivt-registrerende værk og lader sig uden stilbrud benytte som verbalisering af den i *Niels Klim* nedlagte forfatterintention. Dette gælder citater fra de store romerske verssatirikere Juvenal, Horats og Perseus, fra Petronius, Plautus, Plinius Junior, Gellius og Cicero. Selv med hele dette arsenal af skjulte klassiker-citater i *Niels Klim* sker der imidlertid ingen supplerung i forhold til det af Kragelund allerede påviste (i anf. udg. af *Niels Klim*, III, den sproglige kommentar p. 108 ff. og citatregistranten p. 164 ff.). Den, der måtte interessere sig for påviselige verbale overensstemmelser (altså netop citater, til forskel fra tilfælde af mere generelt motiv- og idéslægtskab) mellem antik litteratur og *Niels Klim*, og som gennemgår anm. afh.s snesevis af parallel-henvisninger under sammenligning med Kragelunds nævnte kommentar og registrant, udsættes uvægerlig for en skuffelse: Kragelunds materiale benyttes, og der tilføjes en refererende redegørelse for de sammenhænge, citatet indgår i hos henholdsvis sin antikke ophavsmand og Holberg. Der gives i afh. enkelte henvisninger til Kragelunds arbejde med klassiker-citater i *Niels Klim* (pp. 103, 136, 143, 162, 175), men samtlige disse henvisninger er af en sådan art, at læseren forle-

des til at tro, at Peters benyttelse af sin forgænger er væsentlig mere begrænset (nemlig til enkelte værker eller forfattere), end tilfældet er. Det samme gælder, hvor forf. tilsyneladende fejrer triumfer ved at påvise tilfælde af Holbergs *kontamination* af adskillige antikke forfattere inden for én og samme periode (pp. 99, 135): Kragelund (prius) fecit.

Sluttelig falder det i anmelderens lod at gøre eventuelle læsere af afh. opmærksomme på to arter af fejl, der angår henholdsvis de mindste detaljer og de største ideologiske sammenhænge, hvori det behandlede værk indgår. Først petitesserne: Under forf.s flittige brug ikke mindst af sin forgængers arbejde er der ikke i alle tilfælde skrevet korrekt af i henvisningerne. Således bør referencen p. 119 n.1 til Ovid Met. VII, 106 f. være: VIII, 106 f., referencen p. 120 n.2 til samme værk III, 12 f. være: VIII, 12 f., og referencen p. 127 n.3 til *Niels Klim* (SS) p. 515, 1.3 være: p. 525, 1.3. Endelig skal referencen p. 161 n.1 til Gellius 14,2,2 være: 14, 4,2. De »store« (ideologiske) sammenhænge angår den statsform og -filosofi, Holberg kan siges at støtte, i sit prosaværk såvel som udenfor. Som forklaring på, at Holberg har udelukket Seneca og Tacitus fra sit citatarsenal, anfører forf.: »Als entschiedener Gegner des absolutistischen Machtstaates [!] steht er [i.e. Holberg] notwendigerweise auch in Opposition zu derjenigen Richtung der Philologie, die von der Schule des holländischen Philologen Lipsius getragen wird und wesentlich zur ideologischen und praktischen Ausformung des Absolutismus beigetragen hat [bl.a. under anvendelse af Seneca og Tacitus]« (p. 178, jvf. lign. udsagn pp. 147 f., 170 f.). I et besindigere øjeblik skriver forf. mere korrekt – i forbindelse med retorikkens politiske anvendelsesmuligheder –: »Die politische Rede ist dabei nicht von Interesse, da ihr nur in einem politischen System Bedeutung zukommt, in dem Mehrheiten in Beschlussgremien gefunden werden müssen, während Holberg stets eine monarchische Verfassung des Staates voraussetzt.« (p. 176). Mere korrekt end det foregående, men – i hvert fald i sine konkrete, historiske implikationer – vanskeligt foreneligt med det.

Jens Kr. Andersen

Kristian Hvidt: Edvard Brandes. Portræt af en radikal blæksprutte. Gyl-dendal, 1987. 521 s. + 16 s. illustr. 312,- kr. (348,- kr. ib.).

Når en mangeårig anmelder ved hovedstadens ene store morgenblad skriver en tyk bog om en af grundlæggerne af det andet, skal det vække opmærksomhed i begge ender af den indre by. Det har Kristian Hvidts store værk om Edvard Brandes (herefter EB) da også gjort. Bogens saglige fortjenester står dog ikke ganske mål med pressens opmærksomhed omkring udgivelsen.

Værket, der er den første grundige monografi over EB, bærer den besynderlige undertitel »Portræt af en radikal blæksprutte«. Udtrykket blæksprutte forklares ikke noget sted i teksten, men går nok dels på EBs mangearmede virke, dels på hans liv med pen i hånd. Betegnelsen kan synes unødigt nedvurderende: EB var da, modsat broder Georg, det praktiske politiske livs mand, medansvarlig for teaterreformen 1890-92, grundlovsrevisionen 1915, brændevinsbeskatningen 1917 og statslånkrisens løsning i 1919 (jf. Hvidt s. 260, 412,

427 og 434 ff.). I naturen redder blæksprutter sig ved flygtende at udspy en blækstrøm, men det kan vel ikke gå på EB. Hvidt er faldet for en populær åndrigheid, hvis følger han ikke overskuer.

Bogen selv er en med stor flid tilvejebragt materialesamling, men har sin svaghed netop i mangel på overskuende evne. Hvidt deler åbenbart EBs mistillid til de store vuer og særprægede profileringer (jf. citatet s. 74). Herved gør han ikke rigtig fyldest for sin genre: portrættet. Et portræt forudsætter en portrættør, der trækker linjer op, fordeler lys og skygge, lægger farver på, så et helhedsindtryk skabes. Det vil Hvidt grumme ugerne – eller også kan han ikke. Opgaven EB er også svær, forarbejderne er få og partiske, men alligevel ... Nu får læseren først og sidst (s. 12 og 465) såvel som undervejs (f.eks. i omtalen af EB og Mette Gauguin s. 249) overladt arbejdet med at vurdere EB. Det er en skam, for Hvidt er dog den, der véd mest om emnet.

Indledende ridser Hvidt på fortræffelig vis forskellen mellem EB og Georg op, hvorefter EB var realismens moderne idealmenneske: samfundsbevidst, kritisk til det kyniske, systematisk indstillet, beregnende, uselskabelig (s. 10 f.). Hvidt får den gode idé, at EB kommer tæt på Lykke-Per, som denne tegnede sig i begyndelsen af Pontoppidans roman, da han »ville fornægte følelsernes ret, være den kompromisløse realist, der skulle gifte sig rigt uden at føle kærlighed, gøre gode gerninger og blive berømt« (s. 11), og EB fastholdt modsat den pontoppidanske helt en sådan kurs hele livet. Over dette moderne anti-idealistiske lykkebegreb kunne Hvidt have komponeret sit portræt, men det har han ikke gjort. Hvidt gør opmærksom på, at det (absolut ukonfessionelt) særjødiske hos EB og hans miljø medfører et specielt talent for realisme, også i økonomi (jf. s. 16, 20, 78, 152, 183 og 224); i øvrigt kan Hvidt ikke se nogen sammenhæng i EBs livsforløb. Om EB og Georg har heltestatus hos Hvidt er ikke let at afgøre – begge lastes nu og da for ubehændighed og regulære dumheder (s. 85, 100 og 418), og EBs karakter kritiseres for det temperamentsfuldt opfarende, men hurtigt opgivende (s. 240, 260). Modsat Georg havde EB det held at blive rigt gift, så hans gode økonomi resten af livet tillod ham ikke at gide, når han var i det hjørne. Her kunne Hvidt utvivlsomt have set en hovedårsag til den manglende enhed i hans tilværelse. I lighed med sin broder var EB stærkt fascineret af erotik i litteratur og på scenen (s. 38), hvad der også senere gav sig udslag i hans valg af emner for filologiske studier (s. 348). Hans privatliv, der afdækkes af Hvidt i detaljer, er malproport og dobbeltmoralisk selv i forhold til det moderne gennembruds mandschauvinistiske praksis: da hans første hustru Harriet i et ægteskab, begge parter brød, begik selvmord i sommeren 1879, skaffede EB i løbet af et år sin elskerinde Maria Heiberg af vejen i Frankrig imod hendes vilje, hvorpå han i Norge gav sig til at dyrke maleren Fritz Thaulows hustru (der skulle blive hans anden kone). Hvorledes et menneske, der kan handle således, ser ud indvendigt får Hvidt ikke undersøgt ordentlig. Det kan afledes af, at han dækker den skønlitterære forfatter og litteratur- og teaterkritiker EB højst utilfredsstillende – og selv véd det (jf. s. 262). Nogle litteraturhistoriske afsnit skulle efter forordet have været skrevet af nu afdøde direktør Mogens Knudsen.

Litteraturhistorisk er Hvidts bog en skuffelse. Hans resultater er sparsomme: det var J. P. Jacobsen, som fik EB til at se det monotone hos Zola, hvem

han ellers havde betragtet som *den* moderne realist (s. 108); EB var nok det moderne gennembruds partiindpisker (s. 120, jf. Hakon Stangerup i 1946 i »Kulturkampen« I-II), men blev også en kyndig vejleder for de unge, Claussen, Stuckenberg, Wied, Hamsun, Strindberg og især Pontoppidan (s. 264-275, Hvidts væsentligste bidrag til litteraturhistorien), helt frem til Sandemose (s. 459). Hvidt noterer dobbeltboghorderiet i EBs kritik (s. 267), men taktikken heri uddybes ikke; for resten var der endnu flere lag: EB skrev ét til forfatteren, noget andet til Georg og noget tredje på tryk til publikum. Meget havde man gerne hørt mere om – EBs skuespil (s. 173 ff.) og hans anmeldelse af Hostrups kvindedrama »Eva« (s. 160) for eksempel.

Hvidts litterære karakteristikker er desværre vage, almene eller småforkerte. Georg *skrev* ikke sine indledningsforelæsninger (s. 56) – de blev dikteret til moderen, mens han (à la Kierkegaard) vandrede op og ned ad gulvet (Levned II s. 63). Schandorphs første realistiske værk kom i 1876, og han (der var 11 år ældre end EB) kan derfor næppe i 1872 kaldes ung avantgardedigter (s. 58). Med en skolebogskliché anser Hvidt Georg for realismens profet (s. 64), men Georgs yndlingsforfattere var Shakespeare, Goethe, Byron, Shelley, Heine og siden Nietzsche, mens han stod skeptisk over for realismen hos Zola, Topsøe og Bang; de nødvendige nuancer i billedet af Georg kender Hvidt da også godt (s. 10 f.). Drachmanns digt »Den sidste Skanse« 1877, som optrykkes forkortet, finder Hvidt halvt komisk, halvt rørende (s. 88) – en overfladisk og ahistorisk vurdering, uden sans for digtets Heine-tone (»Die Grenadiere«, »Enfant perdu«), uden sans for det moderne gennembruds generelle præference af militante billeder (jf. EBs selvkaraktistik cit. på s. 320 og 450), uden sans for det provokerende parallelle i digtets situation til stormen på Dybbøl 13 år tidligere (hvorom Drachmann netop i 1877 havde udgivet en meget læst bog), uden sans for den ligeledes provokerende ajourføring af det nationale »Den lille Hornblæser«-tema. EBs beklagelse af pryglene til Erasmus Montanus (s. 78 f., 320) er ikke alene, som Hvidt mener, hans mindelser om 1870ernes kløt til Brandesbrødrene, men også romantismens herskende opfattelse af Holberg-figuren (Kr. Mantzius på scenen 1842 ff., jf. Kierkegaard i 1830'erne i Efterladte Papirer II A 167) – altså stemningen fra bdr. Brandes' barndom. Det anføres, at Georg hjalp Drachmann med den første digtsamling, EB med den næste, de berømte »Digte« 1872 (s. 97) – udsagnet er gådefuldt, da 1872-poesierne er Drachmanns første digtbog. Hvidt taber pointen ved, at EBs berygtede Grundtvig-artikel i 1883 kom i avisen *dagen efter* 100-års fødselsjubelåret (s. 210): »Morgenbladet« forbigik således emnet på jubilæet – en provokation, der kunne sammenlignes med udeladelsen af fru Heiberg i EBs »Dansk Skuespilkunst« 3 år før (jf. s. 122 f.). EBs kølige distance til det sønderjyske spørgsmål 1919-20 (s. 437-441) kunne have været kontrasteret med Georgs varme indsats i tale og skrift for sønderjyderne, netop i 1919 optrykt i en lille bog; drøftede brødrene aldrig dette indbyrdes? Det må være en lapsus (eller et for skjult EB-citat?), når Hvidt betegner Davids salmer i Det gamle Testamente som pietistiske (s. 347). Også hentydningen til tabet af Slesvig i 1848 (s. 434 nederst) må være en sjuskefejl.

Om bogens kvaliteter som politisk og presseschistorisk forskning må fagfolk dømmе. Den indeholder mange ukendte detaljer fra arkiver og nu glemte

trykte kilder. Det kan her generelt undre, at Hvidt gang på gang uden at indvi læserne i metodiske overvejelser skildrer (dele af) begivenheder ved hjælp af harmonisering af samtidsdokumenter og kilder – hovedsagelig erindringer – skrevet ned eller i hvert fald først trykt 40-50 år senere. Man må så håbe, at han stiltiende har underkastet dem den nødvendige kritik. Temmelig uantagelig forekommer hans erklæring om, at Ernst Brandes dårligt kan karakteriseres, fordi hans »mange efterladte breve er utrolig svære at læse« (s. 286). Hvidts monografi trænger til et supplement af en kyndig filolog og litteraturhistoriker. For hvad Hvidt har leveret – en tætpakket kompendiøs fremstilling i kronologisk orden – skal han have tak.

Nogen utak skal han derimod have for bogens form. Tryk- og ombrydningsfejl er ganske få (morsomst »familieanalerne« s. 11 og »Westminister« s. 148), i noterne på s. 475 skal 92 og 93 rettelig hedde 94 og 95, mens note 92 og 93 mangler. Stavefejlene Schandorff og Jacob (Knudsen) på bagsiden er formentlig at tilskrive forlagsredaktøren (hvis navn noget utraditionelt står i kolofonen).

Hvidts stil er i almindelighed saglig og noget tør, men en gang imellem springer han ud i en malplaceret krønikestil à la Paul Hammerichs PH-hagiografi eller Ebbe Kløvedals essays: brandesianerne kaldes i en tankegang tillagt forlægger Hegel på Gyldendal for »provoer« (s. 86), »spinatfugle« optræder i 1905 (s. 345), og Boulanger beskrives som en blanding af de Gaulle og Glistrup (s. 278), hvad der vist allerede i dag må kommenteres for unge læsere.

Værre er en vis sproglig usikkerhed, som overrasker hos en historiker af Hvidts generation: »Politiken« skulle være avis for »viderekommende« (s. 242), og der er kludder med »hans« og »sin« (f.eks. s. 253, om EB: »Hans to næste skuespil ... indsendte han ikke«); i Hvidts referat af EBs drama »Et Brud« kommer der sproglige forviklinger: »Naturforskeren vil nå frem til sandheden: i et ægteskab med hans datter vil hun åndelig set blive »kappet og podet« ...« (s. 253) – meningen er, at naturforskerens datter i et ægteskab (med en ung teolog) vil lide den nævnte skæbne! Heller ikke »tiltænkt ... til« (s. 386) er godt dansk.

Værst er Hvidts beslutning (s. 9) om at normalisere retskrivningen i alle citater. Hvad er det for noget pjat af en seriøs historiker i et seriøst ærinde? Vil nogen læser, der overhovedet interesserer sig for EB og hans tid og kommer mere end 10 sider ind i bogen, mon lade sig distrahere af *aa* og store begyndelsesbogstaver i substantiverne? Følgen er i hvert fald, at videnskabelige benytte-re af Hvidts monografi må opsøge hans trykte og utrykte kildesteder for at få citeret korrekt til eventuel egen videre brug. Det er i orden at udgive ældre danske tekster normaliseret for at få tag i de mange læsere, men dansk fra for 100 år siden eller bare før Frischs reform i 1948 er da ikke mesopotamisk.

Allerværst er det, at Hvidt indfører de i dag overalt grasserende såkaldte idiotkommaer i nogle af sine normaliserede citater. Kræse og konservative sprogbrugere som Georg og EB burde spares for den slags (se f.eks. s. 196 og 425), men end ikke Esajas går ram forbi (i det også ved en trykfejl forvirrede sted fra den autoriserede bibeloversættelse på s. 335). Selv den liberale formand for det meget liberale Dansk Sprognævn tager afstand fra idiotkommaet som en sprogfejl.

Hvidt oversætter også svenske, norske og udenlandske (!) citater – jo da, men det havde været rart at få både originaltekst og oversættelse. Strindbergs »känner mig« hedder på dansk »føler mig«, ikke »kender mig« (s. 274); efter den trykte kilde (Georg og EB. Brevveksling, VI, 1939, s. 133) handler Strindbergs brevudtalelse i øvrigt om *Nietzsches* åndelige sædudtømmning i ham, ikke, som Hvidt fremstiller det, om Georg Brandes' – Hvidt har uden markering slettet Nietzsches navn i citatet, hvad det så skal betyde.

Til bogens (og forlagsredaktørens?) formelle synderegister hører endelig manglen på en litteraturliste. Lad være, at Dansk skønlitterært Forfatterleksikon (som anført s. 466) har bibliograferet EB selv fyldestgørende, men en ajourført fortegnelse over sekundærlitteraturen ville have været en velgerning, mulig med en indsats, Hvidt allerede må have gjort privatissime. Hakon Stangerups portræt af EB som katastrofemennesket (Politikens Litteraturhistorie, bd. 3, 1966, s. 175-202), der med modsat udgangspunkt af Hvidts, nemlig de litterære, udgør en i alle ordets betydninger mere læselig profil af den mærkelige mand, skal den forudsætningsløse læser hitte – anerkendende omtalt – i note 44 på s. 492; personregistret bagest omfatter ikke notesiderne (hvad man ikke underrettes om nogen steder). Jørn Langsteds lille bog fra 1972, »Edvard Brandes' skuespillerportrætter. Ledende tanker og metode«, er ikke udnyttet.

Er Kristian Hvidts monografi »Edvard Brandes« ikke det påståede portræt af manden, er den dog i alle tilfælde – undtagen på det litterære felt – et grundlæggende og uundværligt forarbejde til et sådant.

Flemming Lundgreen-Nielsen

Vilh. Andersen: Om at skrive den danske ånds historie. Ti artikler 1880-1951. Udgivet af Per Dahl. Gyldendal 1985. 173 s. 122 kr.

I den samling af trykt og utrykt fra Vilh. Andersens hånd, som af Det danske Sprog- og Litteraturselskab er besørget ved mag. art. Per Dahl, fornemmer man udgiverens respekt og sympati for de danske universiteters ubetingede største mand inden for litteraturforskningen. Man følger med tillid og tilslutning Per Dahls Indledning. Det bliver her fint understreget, bl.a. ved utrykt materiale fra Vilh. Andersens Efterladte Papirer i Det kongelige Bibliotek, hvor tæt VA og Axel Olrik stod hinanden i en folkepsykologisk tolkning af vor nation. Det er også fra arkivalierne oplyst, hvilken omfattende læsning den unge VA havde inden for tysk åndshistorisk filosofi, med Wilhelm Dilthey, Fr. Th. Vischer, Richard M. Werner og flere. På senere stadier var hans faglige inspiration især svensk, som Henrik Schück, Martin Lamm, m.fl.

Den første af udvalgets ti tekster, *En kort oversigt over den danske litteraturs historie*, som VA forfattede 1888 til brug for et russisk tidsskrift, viser ikke megen originalitet i forhold til N. M. Petersens litteraturhistorie, så langt denne går. Mærkelig er kun et udsagn i forbindelse med den østrigske forfatter K. E. Franzos. VA håber, at kritikken af den oehlenschlägerske periode vil forsvinde, så Danmark atter får en stor og smuk og sand nationaldigtning, thi som K. E. Franzos sagde til en af vore yngre forfattere: »Den poesi er dog den bedste, der lærer os at være glade ved vor race«. Citatet viser lige hen til VAs bog om Poul Møller (1894). K. E. Franzos blev, som kommentatoren noterer,

oversat til dansk – endda i stort omfang, der er o. 25 oversættelser fra 1875 til 1922, næsten alle ved ægteparret Fr. og Anna Winkel Horn, og det er vel til den førstnævnte, Franzos har udtalt sig. Dahl bemærker også, at VA her »som i flere andre tidligere artikler anvender minuskler og »å«« (135). Det bør noteres, at i fejden omkring »Store og smaa Bogstaver« (1888), som Ernst v.d. Reckes konservative stridsskrift hed, stod VA hos de radikale, som Axel Olrik og Otto Jespersen, Marius Kristensen, der holdt dens linie, som var udløst af Rasmus Rask og i teorien billiget af N. M. Petersen, medens Ludvig Wimmer, Verner Dahlerup og Johs. Brøndum-Nielsen kun for en tid fulgte den radikale parole, som Højskolen havde lanceret.

Vi kan af VA-arkivet, specielt NKS 2521, 2°, III, 3, se, at med et foredrag til Industriforeningen i Næstved 24.1.91 er VA skiftet til den traditionelle retskrivning. Til den radikale hørte, at 'thi' stavedes 'ti'. Som VA da også gør i Stykket om Franzos, hvad den ellers så nøjagtige udgiver har oversat.

Det korte *Forord* til VAs prisopgave 1891 om *Natursans og Naturskildring i den danske Digtning* udmærker sig især ved den næsten afvæbnende åbenhed, hvormed forfatteren lægger den enorme besvarelses ufuldkommenheder for dagen. Afhandlingen blev indleveret, efter reglerne, anonymt, med et motto *Introspeciendo*, der i sin grammatikalske form kan være inspireret af Georg Brandes' *Perseverando*, der findes første gang 1877, som motto i *Danske Digtere. Charakterbilleder*.

Doktoranden VAs åbning og afslutninger af disputatshandlingen 31. oktober 1896 er værd at trykke. Det var virkelig at ønske, at enhver disputats indeholdt de *theses disputandi*, som var reglen indtil 1866, og som i sig selv samler hvad forfatteren anser for sine hovedresultater.

Når VA ville besvare kritik, førte det væsentlig til, at han kraftigt understregede sin videnskabelige stregthed. Således over for juristen K. Rafns indlæg mod »Guldhornene« og over for Carl S. Petersen mod »Paludan-Müller«. Men den mest nærgående kritik af metoden, Vald. Vedels opposition ved disputatshandlingen, som straks blev trykt i Tilskueren 1896, forsøgte VA ikke at gendrive på tryk. De to forskere blev venner, Carl S. Petersen derimod fik vist aldrig tilgivelse for sine hug.

Jeg synes ikke, man kan optrykke VAs mesterstykke, optakten til Tider og Typer (1907), *Om at skrive den danske Aands Historie*, der endda er blevet samlingens titel, uden at placere det hele værk i dets ånds- og genrehistoriske sammenhæng. Det var Georg Brandes' »Hovedstrømninger i det 19de Aarhundredes Litteratur« (1872-90), som gav de unge litteraturforskere den ambition at skabe et åndshistorisk storværk med den lange udstrækning i tid og rum. I Vald. Vedels roman *Stavnsbaand* (1888) får hovedpersonen, Henrik Kraft, der arbejder på et værk over »de moderne Idestrømningers Kilder«, en pludselig vision af helheden: »Den mægtige Tanke at følge de moderne Ideers Udspring ... paa deres Vandring gennem Landene, Generationerne, Samfundslagene« – og for Vedel selv blev det som bekendt den lange række af bøger over *Middelalderens Kulturideal* (1892 ff.), *Renæssancen* (1922 ff.) og *Barokken* (1918) (se min »Liv og Lærdom«, 1973, 216 ff.).

Før Vedel havde C. Rosenberg udgivet tre bind af det aldrig afsluttede *Nordboernes Aandsliv fra Oldtiden til vore Dage* (1878-85). Hele Axel Ollriks forsk-

ning sigtede mod en fremstilling af de nordiske landes åndsliv i dets oprindelse og udvikling (1903 ff.). I Norge ville Gerhard Gran, som Vedels Henrik Kraft, skrive forhistorien til Brandes' »Hovedstrømninger« og begyndte med Rousseau (1910-11); denne ufuldførte monografi havde et særskilt titelblad: »*Det nittende aarhundredes tilblivelse I*«; det skulle efterfølges af en bog om Herder, der aldrig kom.

Det er i denne række af stort anlagte og ufuldførte åndshistorier, at »*Tider og Typer af dansk Aands Historie*« (1907 ff.) hører hjemme. En bekræftelse herpå kan vi finde i den nu trykte Forelæggelse i Videnskabernes Selskab af *Horats I-VI*, der må opfattes som en forlængelse bagud og et sidespor til »*Tider og Typer*«. VA siger, at Horats-rækken »kan ved sit Omfang sammenlignes med Georg Brandes' Hovedstrømninger i moderne europæisk Litteratur, men ikke paa nogen anden Maade. Den handler om en Grundstrømning i europæisk Litteratur fra Antikken til op imod vor egen Tid« (127). »Grundstrømning« over for »Hovedstrømninger« giver udmærket VAs skepsis over for GB, hvis strømninger han nok fandt gik i overfladen. Det vældige sus fra Brandes, forskerbegejstringen, holdt sig længe. Nordmanden Lorentz Eckhoffs tre åndrige bøger om tre kulturformer: *Adelsmanden* (1938), *Borgeren* (1958) og *En verden* (1964) er metodisk beslægtet med Vedels lange række. I 1940'erne udviklede dr. phil. K. F. Plesner, der døde 1968, for mig planen til et manglebindsværk om humanismens stadier.

Det er en stor tilfredsstillelse at læse VAs forelæggelse i Videnskabernes Selskab af sine bind i *Illustreret dansk Litteraturhistorie*, 1931 og 1934. Med energi og prægnans gør åndshistorikeren her rede for sine inddelinger af først det 19. og derefter det 18. århundredes danske litteratur. I forbindelse med VAs hundredårsdag i 1964 har jeg givet mit skøn over forfatterens inddelinger af de to århundreder. Det er et sundt og rigtigt princip at gruppere forfattere efter det tiår, hvori de fylder 30, som VA gør det for det 19. århundredes folk; men tredelingen af det 18. århundrede med Holberg, Ewald og Baggesen er forfejlet (Liv og Levned, 225 ff.). Et par enkeltheder kan kommenteres. VA skriver, at han ikke vil »pille Rosinerne ud af Julekagen«, men give »den hele Kage« (98-99). Det var det udtryk han brugte, når han skulle markere forskellene mellem Hans Brix og sig selv. VA siger også, at han har syndet mod reglen om, at »man for at skrive populært skal skrive mindre, end man ved« (102). Ved sin afsked med professoratet, før aldersgrænsen, sagde VA bl.a.: Vil man spørge, hvorfor jeg går allerede nu, kunne jeg tage, fra »Genboerne«, kobbersmedens ord til løjtnant von Buddinge: »Naar De nu har skrevet alt hvad De veed ...« Har man hørt VA på forelæsninger fremføre, fra 1926, Baggesen og hans tid, og senere læst hefterne herom, er man ikke i tvivl om, at VA ønskede at presse hele sin viden ind i litteraturhistoriens tekst.

I de to forelæggelser nævner VA flere gange Søren Kierkegaard, et sted med det slående rigtige udtryk, at her er »det mest sammenhængende Forfatter-skab, vor Litteratur kender« (94). VAs vigtigste behandling heraf findes ikke i hans litteraturhistorie, men i »*Tider og Typer. Anden Bog Goethe*«, II, 1916, 65-108. Han følger gennem Kierkegaards Papirer og værker vejen til den paradoksets kristendom, som blev Kierkegaards. I den nye bogs omtale af Baggesen skriver VA, at denne kom – »ved et salto vitale – han bruger selv dette

Ordspil ligesom Kierkegaard siden – ind i en kristelig Trosfilosofi« (105). Per Dahl oplyser i en note hertil, at »Søren Kierkegaards brug af »salto vitale« har ikke kunnet verificeres«. Det er korrekt, Kierkegaard bruger intetsteds det angivne udtryk. Det er dog svært at tro, at VA ikke har et slags belæg derfor. Han kunne mene et dansk ordspil, i forbindelse med det centrale begreb 'Spring'; ordet findes mere end hundrede gange hos Kierkegaard. Dog ikke, synes det, i betydning 'Livs-Spring' i modsætning til 'Døds-Spring'. Men der er en tredje mulighed. »Saltomortale« bruger Kierkegaard to gange i værkerne og en enkelt i Papirerne. I »Enten-Eller«, hvor Johannes Forførelsen fortæller, at nu bryder ikke han, men Cordelia forlovelsens bånd, så føjer han til, at hun gør det »for om muligt at fængsle mig end stærkere, ligesom de flagrende Lokker fængsle mere end de opbundne. Dersom jeg hævede Forlovelsen, saa vilde jeg gaac glip af dette erotiske Saltomortale, der er saa forførelserisk at see paa og et saa sikkert Tegn paa hendes Sjæls Dristighed«. (Samlede Værker I, 1920, 457). Altså, både for hende og ham, et spring til livet. Få år efter, i en optegnelse af 9. juni 1847, reflekterer Kierkegaard over det truende tungsind, som hans fader læsede på ham i barndommen. Men »nu lykkedes det mig at gjøre salto mortale op i den rene Aands-Existens« (Pap. VIII 1 A 177).

Det gør endelig godt at genlæse *Et Tilbageblik*, VAs æresforelæsning på 80-års dagen. Stærkt virker varmen i karakteristikken af N. M. Petersen, som var død 1862, Svend Grundtvig, Julius Lange, Valdemar Vedel og Axel Olrik – og, endnu engang, Poul Møller. Vald. Vedel havde skrevet sin roman »Stavnsbaand« om en ung intellektuel i dyb, åndelig krise, grænsende til sindssyge, en forfinet og svag mand som i Johannes Jørgensens og Johannes V. Jensens halvfemsromaner. Henrik Kraft overvinder sygdommen og holder som privatdocent forelæsninger over »Nutidens aandelige Krise«. Denne har også ytret sig hos Vilh. Andersen. Også han var en halvfemser. Hvad han røber her ved 80-året i de bevægende ord om Poul Møller »at jeg uden ham vist ikke vilde være kommen saa langt med hele Lemmer, uden at have mistet Sammenhængen i min Person eller som Forfatter« (115).

F. J. Billeskov Jansen

Bernhard Glienke: Fatale Präzedenz – Karen Blixens Mythologie. (Skandinavistische Studien hrsg. v. O. Oberholzer, Bd. 18) Neumünster (Karl Wachholtz Verlag) 1986. 363 s.

Inden han forlod Cambridge for at tiltræde professorat ved Kiels Universitet havde den kendte skandinavist Bernhard Glienke lagt sidste hånd på en stor afhandling om Karen Blixen, færdig til jubilæet for hendes 100 års dag i 1985. Imidlertid udkom den først året efter – og kommer altså først til anmeldelse her endnu en postgang senere; men den har ikke mistet sin saft og verve af den grund.

Bogens undertitel: »Karen Blixens Mythologie« kan indgive en den formodning at vi hos Glienke får en af de store traditionelle synsvinkler på forfatter-skabet. Det gør vi også, om end ikke urevideret. I det hele taget kommer han

meget langt omkring i forfatterskabet og i den store sekundærlitteratur om det og dets forfatterinde, der allerede *før filmen* (terminus post quem for yngre »læsere«?) forelå på dansk og amerikansk grund. Men grundlaget hos Glienke er egentlig en *smal* undersøgelse – en konsekvent og perspektivrig, men for så vidt helt kontant registrering af allusionerne og citaterne i forfatterskabet.

Glienkes morsomme og idérige, ofte glimrende oplysende bog lider – synes nærv. recensent – af visse balanceproblemer mellem det smalle, knivskarpe grundlagsparti og de svulmende dristige tolkende og historiserende afsnit; i det mindste går nogle af de sidste med en argumentationshastighed som nærv. rec. ikke altid kan eller vil være med på.

Mest for sig selv står den første del af bogen, der handler om Karen Blixens optagelse i litteraturen, medens resten handler om verdenslitteraturens (og mytologiernes) optagelse i hendes digterværker. Ganske originalt og oplysende begynder Glienke altså med at præsentere os forfatterskabet *igennem forfatterkarrieren*: igennem dets fremkomst, udbredelse og især dets successive modtagelse i kritikken.

Her er mange gode pointer om den litteraturhistoriske konteksts betydning for opfattelsen – den amerikanske, der jo i en vis forstand skabte hendes karriere, har andre relationer og kontraster end den danske; bl.a. har de angelsaksiske læsere inkl. kritikere også kun hendes mere summariske engelsksprogede (første)versioner at bygge på, så det er i bogstavelig forstand forskellige bøger de forskellige læserkredse og kritikerkredse får, og de indgår på forskellige forventnings- eller evt. forargelses-horisonter. Glienke har også udblik til andre lande – Sverige, hvorfra straks meget kloge kritikker (måske fordi de havde nærmere analogier inden for deres nationallitterære tradition?), og de tysksprogede lande, hvor hans bog er den første større Blixenbehandling, efter dog en del oversættelser.

Karen Blixen i kritikken: dette emne fortsættes i et afsnit om de nogle og tyve »fortolkninger« af fortællingen »Sorg-Agre«. Glienkes opdelingskriterium er om man anser digterinden for at holde med den gamle greves fatal-feudalistiske tale eller ej. Kriteriet fungerer utvivlsomt over for den undersøgte kritik-mængde, men i virkeligheden (dvs. i digtningen) er spørgsmålet for primitivt, for budskabsfikseret. Det mener Glienke næppe; han er ikke så lidt af en ideologikritiker. Men han mener at det må afgøres med en mere subtil tematisk analyses redskaber, her først og fremmest dem der stiller noget op med de kolossale tematiseringer som »Sorg-Agre« udtrykkeligt giver af 1. Mosebog, af nordisk ktr. klassisk mytologi og af kategorierne komisk ktr. tragisk, ja, af hele den vidt udførte teatralisering af begivenhederne.

Glienkes egen tolkning hedder »Die Schönheit der Gewalt« og er nærmest en historiserende (1940!) variant af den i rec.s unge dage gængse indvending imod denne fortælling og dens forfatterinde: hun æstetiserer lidelse og pinsel, hun er sadist. (Man har før hørt lignende om tragikere.) To af de andre standardkritikker af Karen Blixen i det københavnske borgerskab omkr. 1950 var: dels at hun var »klisset« (dvs. omhandlede seksuelle, evt. perverse emner), dels at »konen ikke selv vidste hvad hun mente« (dvs. at der kunne være kludder i hendes filosofisk-prætentøst foredragne regnskaber i novellerne). Rec. tror der er noget om begge dele, men at de ikke skader hendes digteriske

værd. Det var hendes held at de blev fremført af Harald Nielsen (i hans lille bog 1957), altså af en *unperson*, og derfor ikke kunne tages ordentlig op af moralisterne.

Hos Glienke går vejen imidlertid nu videre til det der i hans analyse viste sig at være et vigtigt område: Karen Blixens indskrivning af mytologiske og litterære referencer, allusioner, citater, i sine egne værker. En del af dette er måske blot stilistisk pastiche og elevation – eller »Klassenjargon«, som Glienke et sted strengt siger – men en del er også lagt ind som mønsterdannelser, grundlæggende figurationer i det fortalte og så at sige argumenter i fortællingen. Det er det der menes med bogens overtitel: »Fatale Präzedenz«.

Det er i og for sig ikke nogen ny tanke i Blixenlæsningen, vel næsten en hovedidé siden Aage Henriksens første fremtræden i kritikken. (Henriksen får mange referencer hos Glienke, men ofte korrigerende og næsten altid irriterende.) Det relativt nye og imponerende hos Glienke er at han vil have *registreret* samtlige kort inden spillet begynder, inden diskussion og tolkning. Han har her – og i øvrigt i en række litteratur-sociologiske og litteraturhistoriske og andre tabeller i bogen – en sympatisk forkærlighed for klarhed og bevislighed. Altså stiller han krav om allusionens tydelighed (f.eks. personnavn, citat) og indfører en notation for dens omfang: evt. udvidelse og gentagelser, i den enkelte Blixentekst. Og derpå giver han en registrant over alle de bevislige allusioner som han selv og andre tidligere har fundet i forfatterskabet. De anføres i forhold til den danske version, væsentligt i den 7 binds Mindeudgave 1964 (formodentlig af praktiske grunde, for der eksisterer trods Gyldendal, Det danske Akademi og DSL ikke en kanonisk, endsige kritisk udgave af én eneste af Karen Blixens bøger; Mindeudgaven er ukritisk optryk).

På denne registrant, der givetvis ikke er definitiv, men har det p.t. sikrede materiale inde, bygger Glienke størstedelen af det følgende i sin afhandling.

Han er ikke for alvor en kvantifikator, men alligevel: han tør dog nok af listen straks slutte noget om Karen Blixens foretrukne referencer og om placeringen af hendes allusionstætteste tekster. Lejlighedsvis mindes rec. her, foruroliget (skønt den danske forsker modsat Glienke havde en slags »kontrolgruppe«), Søren Hallars disputats om farveadjektiverne hos Jacobsen; Jacobsen *var* en kolorist, og Blixen *var* en kulturdemonstratør, sandt nok, men, men ...

Hvad Glienke vil frem til, er imidlertid det *kvalitative*, som for ham er meningsmængden i det litterær-mytilogiske allusionsmateriale.

Han får i sin bog gennemvandet alle Karen Blixens fortællingssamlinger (inkl. posthume), men han springer især frem via to enkelttekst-analyser. Den ene er af »Alkmene«, som han i lighed med rec. og flere kvindelige kritikere sætter højt. Den anden er af »Ehregard«, et af højdepunkterne i digterens sene, topreflekterede (og lufttynde) fase.

I begge vil Glienke vise at allusionskunsten er grundlæggende og ikke blot noget punktuel. En allusion(smængde) kan røbe Blixennovellens karakter af »modhistorie« – f.eks. med det kvindelige centrum (og offer) i »Alkmene«. Og en allusionsfigur trækker en (i analyserne hyppigst mytilogisk) person*konstellation* og -konflikt med ind i referencen.

Det sidste er problematisk. Glienke fortæller sig her til Greimas' gamle aktant-

model fra folkeeventyr, den ud fra fed hovedperson og fedt voluntaristisk projekt. Den dåscåbner er vi ellers ikke længere så overbeviste om værdien af. Glienkes anknøytning til flere tidligere »mytologiserende« Blixenforskeres person-taxonomier er også vedkendt, men i nogen grad modificerende. – En anden betænkelighed hos rec. over for Glienkes overgange her vedrører omfanget af det alluderede: Hvorfra kan man f.eks. ved et mytologisk navn være informeret om *hvilken* blandt en masse mulige mytiske historier/personkonstellationer der skal forstås som mønsterdannende? Med det mytologiske leksikon i hånden (eller hvorfra havde Karen Blixen det?) er der ofte grænseløse muligheder. Så er citat fra eller allusion til et Shakespearedrama straks en meget bedre bestemt reference. Efter kapitler med en del restriktion giver Glienke sig nu lov til den frie (om)placering i mange forhold.

Mindre strikte udledet af allusionsstoffet er en række overvejelser over genrepræg og genrekombination hos Blixen. På dette område leverer afhandlingen næsten lutter fuldtræffere, også dybtrammende, f.eks. den at de små indlagte fortællinger i de store noveller næsten altid er troværdige (= forfatterens) parabler eller allegorier, medens den omfattende yderfortælling kan være både mere »realistisk« camoufleret og synsvinkelbegrænset. Allerede i »Sorg-Agre«-afsnittet havde Glienke (s. 90 f.) for øvrigt en ypperlig taxonomi over synsvinkelbærende personer i novellerne.

Udledet, om end ikke udtømt af allusionsstoffet er en række tematiske størrelser, symboler, Blixen-emblemer, som afhandlingens næstsidste afsnit perspektiverer ind i digterens manifesterede opfattelse af kunst, af fortælling (ktr. roman, dvs. eventyr- og tragedie-logikker over for lommepsykologi og vægt på kulissers beskrivelse), af tilværelsesorden, og den slags.

I et sidste afsnit, med en lovende, men sporadisk bevisførelse, søges Karen Blixen ideologisk, æstetisk og (dansk-)stilistisk fæstet til en tidsalder og en periodestil – den efternietzscheanske i dette århundredes begyndelse.

Glienke og hans bog har store dyder. Han er skarp; han er uimponeret (Karen Blixen takserer han på engelsk til at være en *major minor* forfatter i 20. årh.); han er både i dansk digtning og i verdenslitteraturen såre velbelæst. Han behersker sit stof; han kender tilmed udmærket *de andre* i Blixenkritikken (f.eks. også den ellers negligerede Aage Kabell). Han vil meget, men på et veldefineret grundlag. Han demonstrerer i mange henseender en fin æstetisk sans og skoling, og han skriver elegant.

Rec. tror således at man kommer til at konsultere Glienke i en kommende årrækkes Blixenforskning – og på flere relevante litteraturhistoriske og narrative forskningsområder. Netop derfor skal anerkendelsen ledsages af to bekymringssuk.

De angår digterens livssyn, som det forstås og bedømmes i denne afhandling.

Den første anmærkning er at allusionsmaterialet er et vilkårligt og i sin selektion – trods de gode hensigter: stilhistorisk karakteristisk og afgrænset meningsfuldt at forhandle om – *næppe tilstrækkeligt* udgangspunkt. Glienke vil beviselig allusion fremfor tvivlsom og evt. esoterisk association – udmærket; men! Vi antager at en læser nu spørger om en replik af Alkmene, den kækkeste og mest ubarmhertigt undertrykte blandt alle Karen Blixens kække piger, til

hendes uheldige ven Vilhelm:

»(...) Og hvad det angaar med Helvede,« sagde hun lidt efter stolt, »saa, hvis du skal der, vil jeg der ogsaa godt.«

Er det ikke en allusion til den stærkeste og mest solidarisk religionstrodsende republik i amerikansk litteratur: titelpersonens i kap. 31 af Mark Twains *Huckleberry Finn*: »All right, then, I'll go to Hell.« Nej, det er det nok ikke, og det er heller ikke med i Glienkes registrant. Men det er beslægtet, og især er det vigtigt at Alkmenes ord her jo er et af de hedeste steder i »Blixens ideologi«.

Vedrørende denne tror rec. at *religionerne er vigtigere* end de mytologiske (inkl. Bibel-) allusioner i værket. Og de to vigtigste religioner hos hende er Goldschmidts Nemesistro og den protestantiske kristendom. Om begge havde Karen Blixen fra sin opdragelse og sit livsløb meget intense, skrækkelige og selvmodsigende erfaringer. (Bl.a. fordi slægtninge hørte til den humanere afvisersekt unitarismen: her noget informativt, men ikke tilstrækkelig problematiserende hos Johannes Rosendahl 1957). Hvis man ikke bryder sig om den ubehagelige blanding af de logisk uforenelige begreber 1) orden-retfærdighed og 2) nåde, med henblik på den gamle greve i »Sorg-Agre«, og dér lugter sadisme, så skulle man blot én gang prøve at læse Ny Testaments passionsberetning indenad (om hvorledes Faderen foranlediger Sønnen sømnet op – af kærlighed – mens denne ville bede sig fri) og betænke hvilken ærefrygt der gennem århundrederne er blevet indøvet over for den. De to nævnte religioner, måske flere, var ikke blot figurationsmuligheder, men orienterings- og (selv)undertrykkelseskræfter for den af skæbnen/samfundet/omstændighederne/mor/mændene ualmindelig grusomt medhandlede Karen Blixen.

Allusionerne er ikke nok til at bestemme livsanskuelsen: det er det første suk adresseret til den scientistiske Glienke.

Det andet suk adresseres til ideologikritikeren Glienke, og går ud på at livsanskuelsen i/ved digterværket ikke skal stedes for en kognitiv ideologisk domstol, men for en indlevelse i deres emotionelle grund og relationer i digterværket. Ikke fordi digterværker ikke rummer, eller er, ideologiske udtalelser, bevarosvel; men at bedømme dem efter om disse dur, i sidste instans som handlingsvejledning for læseren, det er en ungdommelig hidsig måde at læse på. (Ideologikritikkens mestre for 20 år siden var da også ganske unge mennesker og har i stor udstrækning droppet den litterære ikklædning for deres politikinteresser, og derpå disse.)

Georg Brandes skrev engang om en romanperson hos den for sin deklamatoriske og overspændt usandsynlige fiktion udskældte forfatterinde George Sand: at den pågældende romanperson »er ganske vist ikke mere end det store ensomme Hjertes Postulat; men hvad er Poesien andet!« Det er tilsvarende ikke om den gamle greves jura (i Sorg-Agre) er »rigtig«, men at det koster så frygteligt for Ane Marie at være under dens vilkår – og at hun dog, misundelsesværdigt, har noget hun vil betale så dyrt for, der er pointen. Det er smerten, det er undertiden jublen, undertiden den smadredes bizarre, desperate smil, der er det vi kommer efter i Blixens ideologemer. Den æstetiske pointe er emotionel. Disse emotioner producerer digterinden her ikke i lyrisk udstrømmen, men (Glienkes fine bestemmelse:) som klassisk novellist, altså i en komplekst afsløret, jernhård begivenheds-kausaltitet: iveresakse som hendes perso-

ner for det meste ender med at sidde fast i. Som mester i denne kunst var Karen Blixen en sildefødning, ret enestående i det 20. århundrede.

Rec.s bekymringer og betænkninger har bredt sig for meget. Sidste ytring burde dog være en af taknemlighed for en ypperligt righoldig og tankestimulerende Blixenafhandling.

Lars Peter Rømhild

Pil Dahlerup: Liv og lyst. Artikler og essays. Gyldendal. 1987. 214 s.

Denne essaysamling af Pil Dahlerup bringer i mere end én henseende Brix' »Analyser og Problemer« i erindring. Her er punktnedslag i et litteraturhistorisk længdeløb fra middelalderen (Dagvisen, Stabat mater) over det 18. århundrede (Ewalds ode til sjælen), Det moderne gennembrud (Georg Brandes' lysmetaforik, den muntre naturalisme, den energiske impressionisme), over Freud og Cl. Wilkens (psykoanalysens reduktionsbegreb om tilværelsen som menneske sat over for en omfattende definition af liv/skønhed) helt op til postmodernismens idé om det sublime. Her er filologisk funderede undersøgelser, som munder ud i angreb på vanetænkning, klicheer og forstenede ideologier, bl.a. ved forbløffende kontraprover fra kvindeforskningens redskabsarsenal.

Men modsat Brix har Pil Dahlerup et overordnet synspunkt, formelt at følge benyttelsen fra middelalderen til i dag af sol- og lyssymbolet, reelt at påpege en livslyst og livstrang, der ikke lader sig indfange restløst i det 20. århundredes ismer. Det kommer der både spændende og diskutabile resultater ud af. Hvor forfatteren i sin store disputats om det moderne gennembruds kvinder i henhold til genrekrav måtte bruge plads også på det mindre fængslende, kan hun her gå ind i nogle tekster eller problemer, som virkelig engagerer hende. De studeres i bund, med inddragelse af den relevante faglitteratur og i vekselvirkning med kolleger i fagets miljø. Det er ikke det samme som at påstå, at Pil Dahlerup er på hjemmebane med alle sine nedslag. Lærde kolleger med et helt eller halvt liv bag sig i specialområder, der berøres, skal nok kunne gøre indsigelser mod mangt og meget (se således Britta Olrik Frederiksen i dette tidsskrift s. 5 ff. om dagviselæsningen og Harly Sonne i tidsskriftet Bogens verden, nr. 7, 1987 om opgøret med Freud og (kort) om postmodernismekapitlet). Flere indvendinger kan ventes, og det er vel også meningen. Men bogens linje er flot set og flot tegnet: fra middelalderens – birgittinsk prægede? – lys/kvinde-dyrkelse til Ewalds omfattende bevidsthedslyst (et selvdannet ord om 1770ernes gryende, men ikke sejrriige humanisme), fra venlige ord om soldyrkende salmister i romantikken (Ingemann, Grundtvig – og senere Jakob Knudsen) til Georg Brandes, hvis solbegreb bliver erotisk-seksuelt og således foregriber Freuds (her påståede) reduktionisme. En mulighed for befrielse fra freudianismen peger Pil Dahlerup på i Cl. Wilkens' æstetiske afhandlinger, hvor skønheden og »naturen« – dette i 1970erne så suspekte begreb – peger til et større fællesskab, faktisk i en organismetænkning. Mildt siger forfatteren under sin revision af Freuds hovedprogram: »... livet forholder sig til seksualiteten som stammen til grenen. Når liv og lyst udfoldes samtidigt, står mennesket på højdepunktet af sine udfoldelsesmuligheder. (...) Liv er vækst. Seksualitet er spænding. Væksten er grundlaget, spændingen giver livet dets højde-

punkter. Liv og lyst er ikke logiske modsætninger som liv og død og lyst og nød« (s. 171 f.). Pil Dahlerup finder, at 1800-tallet nedvurderede og fortrængte lysten, mens 1900-tallet på grund af Freud nedvurderer livet: »... lystbegrebets dominans fører til et mismodigt menneskebillede, en manglende tro på, at livet vil liv, at forstanden kan bruges, at kunst er en primær skabende evne. Freud er bekræftelsen på det seksualiserede menneskebillede, der satte ind med »Det moderne gennembrud«. Man har i den historie overset, at seksualfrigørelsen ikke bare satte ind mod seksualfordomme, men også mod livet selv« (s. 172). Her høres ekko fra Martin A. Hansens omtale af naturalismen i »Heretica«-tiden, fra Vilh. Grønbech og fra grundtvigske højskolefolk.

I sit vigtige opgør med Freud (naturligvis på udvalgte angrebepunkter) får Pil Dahlerup vendt op og ned på en del ting, men det forekommer mig, at hun vender tilbage til en freudiansk reducerende forståelse i Ewald-kapitlets ellers åbne læsning af oden til sjælen. Mødet i str. 25-26 mellem lysets ånd og den lovsyngende sjæl ser hun overraskende (s. 92) som et homoseksuelt favntag, en dobbelterektion (den dalende lysånds stråler vokser, lovsangen opad *svulmer*). Man skal ikke underkende det androgyne i pietistisk billedsprog – her mener jeg dog, at en bibelsk væksttolkning giver bedre overensstemmelse med teksten: sjælens lovsang *svulmer* ved varmen af de guddommelige stråler, der kommer nærmere og nærmere, efter Paulus' devise: mennesket planter og vander, men Gud giver væksten (1. Kor. 3,6-7). Ewalds hvalbillede i str. 13 kaldes for smukt, oprørsk og faldende udenfor (s. 83): »Gennem det siger Ewald, at sjælen frelser sig selv gennem et gigantisk spring«, og senere hedder det: »sjælen som hval har slet ikke frelse behov« (s. 85). Jamen der er jo tale om en »vild« og »utrettet« bevægelse, som i str. 14 opsummeres i fiasko med ordene »Tunghed«, »Afmagt« og »forsøgte Fald«. Hvalen kan ikke trodse tyngdekraften, og sjælen kan ikke trodse arvesynden; dermed er nødvendigheden af en midler påvist. Billedet af den forgæves menneskelige stræben dukker, i anderledes kontekst, op en snes år senere hos Goethe i Prolog im Himmel i »Faust« I, hvor Mephisto sammenligner mennesket med en af de langbenede cikader, »Die immer fliegt und fliegend springt/Und gleich im Gras ihr altes Liedchen singt«. Humanisme er endnu her en problematisk livsanskuelse.

Kapitlerne om det moderne gennembrud er frugtbare for en revision af denne klassiske litteraturhistoriske periode. Brandes' solglæde fører over i en munter naturalisme til forskel fra klicheen om det negative og triste, med eksemplifikation på Brandes, Erna Juel-Hansen, Erik Skram og 90erne-lyrikerne i deres ungdom. Også forestillingen om impressionismens atomiserede passivitet retter Pil Dahlerup op på ved at fremhæve retningens opdagelse af energien i naturen og indfangelsen af denne i et smukt øjeblik. Endelig er genopdagelsen af Cl. Wilkens, som det moderne gennembrud (og eftertiden) tav ihjel, en bedrift af Pil Dahlerup. Den bør følges op.

Flemming Lundgreen-Nielsen

The DANLEX-GROUP Ebba Hjorth, Bodil Nistrup Madsen, Ole Norling-Christensen, Jane Rosenkilde Jacobsen, Hanne Ruus: Descriptive Tools for Electronic Processing of Dictionary Data. Studies in Computational Lexicography. (Lexicographica. Series Maior 20). Niemeyer Verlag. Tübingen 1987. 285 sider.

I den sidste snes år er litteraturen om leksikografi vokset med rivende hast. Ladislav Zgustas pionerarbejde *Manual of Lexicography* (1971) og 70ernes og 80ernes videnskabelige konferencer og nyoprettede selskaber for leksikografisk forskning har kraftigt stimuleret interessen for denne relativt nyopdagede gren af sprogvidenskab, og i de seneste år er hertil kommet nødvendigheden af at gøre sig overvejelser om, hvordan den gamle, ofte ret usystematiske ordbogstradition kan videreføres i en tid, hvor tilpasningen til den moderne informationsteknologi stiller krav om en hidtil uset stringens og konsekvens i behandlingen af ordbogsdata.

Formålet med den foreliggende bog er på basis af en analyse af en række eksisterende ordbøger og ordbogsprojekter at formulere en række krav, som fremtidens edb-systemer skal opfylde for at kunne lette den enkelte redaktions arbejde og for at muliggøre udveksling af informationer mellem forskellige ordbøger.

I denne forbindelse melder der sig imidlertid en række spørgsmål og problemer:

- I hvor høj grad kan opbygningen af ordbogsartikler standardiseres uanset ordbogens art? Kan man finde tilstrækkelig mange fælles træk for ensprogs- og tosprogsordbøger, historiske og moderne ordbøger, og ordbøger over såvel indoeuropæiske som ikke-indoeuropæiske sprog til, at fastsættelse af fælles principper for udarbejdelse af de enkelte artikler er mulig og praktisk?
- Er den højere grad af explicitering en videnskabelig fordel eller blot en irriterende og arbejdskrævende nødvendighed?
- Kan de nye systemer gøre de eksisterende ordbøger mere brugervenlige, eller er de blot et arbejdsredskab, der kan hjælpe redaktioner og forlag til hurtigere og billigere at lave samme slags ordbøger, som man altid har lavet?

Medens vi er ved kravet om explicitering, angives det ikke i den foreliggende bog, hvem den formodes at være henvendt til. Men målgruppen må vel – ud over andre meta-leksikografer – være ordbogsmedarbejdere og forlag, der overvejer eller er i gang med at indføre edb-editeringssystemer i forbindelse med det praktiske ordbogsarbejde.

Bogen gennemgår efter en kort, generel indledning en række teoretiske standpunkter og en del konkrete projekter. Hvilket er meget lærerigt, men måske også tjener til at gøre én lidt skeptisk over for den praktiske mulighed for en så vidtgående forenelighed mellem forskellige ordbøger, som man teoretisk kunne ønske sig.

Man forestiller sig naturligvis et meget rummeligt system, der i internationalt fastsatte termer beskriver alt, hvad man i ordbøger behøver af fonetiske, grammatiske og pragmatiske oplysninger m.v., og som så kan udnyttes mere eller mindre fuldstændigt af den enkelte ordbog. Men om der kan skabes enighed om at etablere et sådant system, må man nok stille sig noget tvivlende overfor.

Problemet synes ikke så meget at være, hvad der er teknisk muligt, som hvad der er praktisk gennemførligt. Det anføres således, at ordbøger ofte bruger forskellig systematik og terminologi, selv når de bygger på samme ordbogstradition. Opgaven må derfor være at få en række forskellige redaktioner til at enes om fælles ordbogsformater, hvis de skal have let adgang til informationsudveksling, og det kan nok være problematisk at skabe en sådan enighed, især da en omformatering af en eksisterende større ordbog er en meget arbejdskrævende opgave, der næppe i første omgang vil give brugeren væsentlige ekstra fordele og dermed gøre ordbogen lettere at sælge.

I øvrigt er svaret på de to andre stillede spørgsmål også kun delvis bekræftende. En explicitering af oplysningerne kan utvivlsomt føre til større stringens, og den kan tillige være en fordel for brugeren såvel som for maskinen; men kun indtil en vis grænse. Ordbøgers fremstillingsform er traditionelt lapidarisk, og undertiden måske *for* sammentrængt; store ordbøger er hyppigt ikke særlig konsekvente i deres fremstillingsform, fordi mange mennesker har arbejdet på dem gennem en meget lang periode. En yderligere standardisering af formen og explicitering af grammatiske oplysninger m.v. vil utvivlsomt være gavnlig. Men maskinens behov herfor vil altid være større end den menneskelige brugers, og en stor del af oplysningerne må derfor lægges i skjulte koder, der ikke direkte afspejler sig i den trykte tekst.

Bogen rummer mange interessante analyser af bestående ordbøger, og den er forsynet med en nyttig bibliografi. Afslutningsvis expliciterer den en række krav til editeringssystemer, som ser meget fornuftige ud, og som utvivlsomt vil være af værdi for fremtidig edb-behandling af ordbogsmateriale.

Selv finder jeg dog bogen temmelig besværlig at arbejde med; den stiller store – for store? – krav til ikke specielt edb-kyndige ordbogsfolk, og det er et spørgsmål, om den ikke burde suppleres med en mere populær fremstilling, hvis man vil have sådanne i tale.

Viggo Hjørnager Pedersen